

تربیت فرزند با رویکرد فقهی (کتاب)

نویسنده: سید علی حسینی نسب

• چکیده

تربیت فرزند با رویکرد فقهی، کتابی در حوزه فقه تربیت، اثر علیرضا اعرافی است که مسئله تربیت فرزند را از منظر فقهی بررسی می‌کند. این کتاب در شش فصل مسئولیت‌های والدین را در ساحت‌های اعتقادی، عبادی، عاطفی، جنسی و جسمی تحلیل کرده، احکام شرعی مرتبط را استنباط می‌کند. این کتاب با نگاهی فقهی، راهکارهای عملی برای تربیت فرزند در چارچوب اسلامی ارائه می‌دهد.

نویسنده با استناد به آیات قرآن، روایات و سیره عقلا، وجوب تربیت اعتقادی و عبادی فرزندان را اثبات و روش‌های تربیتی مشروع را بررسی می‌نماید. او معتقد است، در حوزه تربیت جنسی، برای پیشگیری از انحرافات جنسی، احکام واجب و مستحبی جعل شده است. اعرافی در مسئله تربیت جسمانی، وجوب حضانت و نفقه فرزندان را بر پدر و استحباب رضاع را بر مادر نتیجه‌گیری کرده است.

معرفی و گزارش ساختار

تربیت فرزند با رویکرد فقهی کتابی در حوزه فقه تربیتی است که مسئله تربیت فرزند را از نظر فقهی بررسی می‌کند. این کتاب برگرفته از درس خارج علیرضا اعرافی (زاده: ۱۳۳۸ ش)، از اعضای مجلس خبرگان رهبری و از فقیهان شورای نگهبان، در موضوع فقه تربیت است. مباحث این کتاب پاسخی نیمه‌استدلالی به برخی سؤالات تربیتی مربوط به فرزندان است و پاسخ تمام‌استدلالی آن در کتاب دیگر نویسنده، فقه تربیتی، وجود دارد (ص ۱۰). تحقیق و نگارش این کتاب را سید نقی موسوی انجام داده و مؤسسه اشراق و عرفان چاپ سوم آن را در سال ۱۴۰۰ ش و در ۲۳۲ صفحه منتشر کرده است.

مطالب این کتاب در شش فصل و یک پیوست سامان یافته است. نویسنده در فصل اول به صورت کوتاه تربیت را تعریف کرده، جایگاه دین را به عنوان منبع معرفت تربیت توضیح می‌دهد. در فصل دوم تا ششم مسئولیت‌های والدین در فرزندپروری در ساحت‌های، اعتقادی، عبادی، عاطفی، جنسی و جسمی از منظر فقهی بررسی و احکام شرعی آن استنباط شده است. نویسنده که در بحث‌های تربیتی، رساله الحقوق نقل شده از امام سجاد(ع) را سرنوشت‌ساز می‌داند، در پیوست کتاب، سند این رساله را به صورت تفصیلی و مستقل بررسی کرده، آن را از نظر سندی معتبر قلمداد می‌کند (ص ۲۰۸-۲۱۵).

واجب بودن تربیت اعتقادی

علیرضا اعرافی که تربیت اعتقادی فرزندان را بر والدین واجب می‌داند، بر مدعای خود شش دلیل قرآنی و روایی ارائه کرده است. آیه وقایه نخستین دلیل او بر وجوب تربیت اعتقادی فرزندان است که درباره معنای آن سه احتمال مطرح می‌شود: ۱. واجب بودن صیانت سخت (حفظ فرزندان به هر روش ممکن، حتی متوسل شدن به اجبار و زور)، ۲. صیانت آمرانه (امر به معروف و نهی از منکر)، ۳. صیانت نرم (استفاده از همه ظرفیت‌ها و روش‌های تربیتی

برای صیانت فرزندان). او با رد احتمال اول و دوم، احتمال سوم را برگزیده، بر وجوب تربیت اعتقادی فرزندان استدلال می‌کند (ص ۲۳-۳۷).

رسالة الحقوق امام سجاد(ع) دلیل دیگری است که مؤلف دلالت آن را بر مدعای خود می‌پذیرد. به نظر اعرافی این روایت مطلق است و همه مراحل تربیتی را در تمامی سنین شامل می‌شود. او همچنین با تکیه بر دلیل اولویت، دلایلی را که بر واجب بودن تربیت عبادی دلالت دارد، در مسئله تربیت اعتقادی فرزندان نیز به کار می‌برد (ص ۳۸-۴۳).

علیرضا اعرافی در ادامه جزئیات و ویژگی‌های وظیفه تربیت اعتقادی فرزندان را بیان کرده است؛ جزئیاتی مانند:

- اختصاص‌نداشتن این وظیفه به پدران و شمول آن برای مادران؛
- اختصاص‌نداشتن این حکم به سنّ خاص؛
- لزوم به‌کارگیری از روش‌های تربیتی مشروع عقلی و شرعی؛
- شمول استدلال‌ها نسبت به همه روش‌های تربیتی از جمله ارشاد، تذکر، ترغیب، ترهیب، امر و نهی؛
- استحباب بهره‌گیری از کارآمدترین روش‌های آموزشی و تربیتی؛
- لازم نبودن قصد قربت برای انجام این وظیفه (۵۳-۵۴).

واجب بودن تربیت عبادی

در فصل سوم کتاب، چهار مسئله (در ابتدای فصل به اشتباه بررسی پنج مسئله وعده داده شده است (ص ۵۹). به صورت جداگانه بررسی می‌شود: ۱. اصل وظیفه‌داشتن یا وظیفه‌نداشتن والدین در تربیت عبادی فرزندان، ۲. وظایف والدین در آموزش نماز، ۳. وظایف والدین در آموزش روزه، ۴. وظیفه والدین برای آموزش مستحبات. نویسنده با تمسک به آیه وقایه و عبارت رسالة الحقوق معتقد است، اصل تربیت عبادی فرزندان بر پدر و مادر واجب است (ص ۶۰-۶۶). اگر چه با اثبات اصل وظیفه‌مندی والدین در تربیت عبادی فرزندان، آموزش عبادت‌های واجب به فرزندان، واجب می‌شود، ولی با توجه به وجود روایت‌ها در برخی موارد خاص، نویسنده آموزش نماز، روزه و مستحبات را به صورت جداگانه بررسی کرده است (ص ۸۹).

آموزش نماز

علیرضا اعرافی با تمسک به آیه ۱۳۲ سوره طه و مجموعه روایاتی که به آموزش نماز دستور داده، آموزش نماز به فرزندان را بر والدین واجب می‌داند. او مجموع روایات را بر اساس «زمان آموزش نماز» و «نوع وظیفه والدین در آموزش نماز» در دو محور دسته‌بندی کرده است. از آنجا که در روایات درباره زمان آموزش نماز نوعی تداخل دیده می‌شود، نویسنده این نکته را با لزوم در نظر گرفتن تفاوت‌های فردی، فرهنگی و جغرافیایی افراد توجیه کرده است (ص ۶۷-۸۸).

آموزش روزه

روایات مربوط به روزه در سه دسته ۱. روایات مربوط به امر به روزه و آموزش آن، ۲. روایات مربوط به مؤاخذه بر ترک روزه، و ۳. روایات مربوط به روزه تمرینی جمع‌بندی شده است.

نویسنده با بررسی این روایات به این نتیجه رسیده که آموزش روزه‌داری و امر به آن بر والدین واجب است (ص ۸۹-۹۵).

آموزش مستحبات

مؤلف در بررسی مسئله چهارم، وظیفه والدین برای آموزش مستحبات را بررسی می‌کند. از آنجا که انجام مستحبات، الزامی نیست، نویسنده آموزش مستحبات را نیز به قرینه عقلی و ارتکازی واجب نمی‌داند، مگر آنکه با عارض شدن عناوین ثانوی واجب شود (ص ۹۶-۹۷).

استحباب تربیت عاطفی

علیرضا اعرافی هدف از تربیت عاطفی را رشدیافتن عواطف فرزند برمی‌شمارد، به گونه‌ای که فرزند بتواند به خود، خدا، دیگران و طبیعت توجه محبت‌آمیز داشته باشد (ص ۱۰۵). برای واجب دانستن تربیت عاطفی فرزندان، آیه وقایه، روایات تأدیب (از جمله رسالة الحقوق) و نیز روایات مربوط به ابراز محبت به فرزند، مورد مطالعه قرار گرفته است (ص ۱۰۸-۱۱۷). به نظر نویسنده تربیت عاطفی و مهرورزی یکی از وظایف استحبابی والدین است و هیچیک از ادله بر وجوب آن دلالت ندارند، هرچند ممکن است با عارض شدن عناوین ثانوی، استحباب مهرورزی به وجوب یا حرمت تبدیل شود (ص ۱۲۴).

حدود مهرورزی، جهت‌دهی و روش‌های تربیت عاطفی

از نگاه مؤلف، محبت افراطی به فرزندان (بدون توجه به مرزهای تربیتی) آثار نامطلوبی دارد و یکی از حدود مهرورزی، رعایت عدالت بین فرزندان است که این امر با دو شاخص نیاز و ظرفیت فرزندان سنجیده می‌شود. وی با توجه به روایات صحیح‌السند، ایجاد و تثبیت محبت خدا و اولیای الهی در دل فرزندان را واجب دانسته، جهت‌دهی به عواطف انسانی را به عنوان یکی از روش‌های تربیتی قرآن ذکر می‌کند (ص ۱۲۲-۱۲۴). نویسنده در ادامه روش‌های مهرورزی را که در روایات به صورت حکم استحبابی بیان شده‌اند، بیان می‌کند؛ روش‌هایی مانند: انجام رفتار کودکانه (تصابی)، اکرام و بوسیدن فرزند (ص ۱۱۸-۱۲۴).

وجوب تربیت جنسی

نویسنده تربیت جنسی را به فرایند یاری‌رسانی به فرزند برای جهت‌گیری مناسب غریزه جنسی و جلوگیری از انحرافات آن در دوره پس از بلوغ تعریف می‌کند. وی برای اثبات وظیفه‌مندی والدین در تربیت جنسی فرزندان و میزان و چگونگی این مسئولیت به آیه وقایه، آیه ۲ سوره مائده و روایت رسالة الحقوق استدلال کرده است (ص ۱۳۷-۱۴۴). او در ادامه سه روش پیش‌گیرانه تربیت جنسی را مورد مطالعه قرار می‌دهد.

وجوب یا استحباب روش‌های پیش‌گیرانه در تربیت جنسی

نویسنده که به حرمت همبستری والدین در حضور فرزند نابالغ باور دارد (این فعل در صفحه ۱۶۰ با عنوان کراهت شذیده و در صفحه ۱۷۰ با وصف حرام بیان شده است) پنهان‌کاری در مجامعت را واجب برمی‌شمارد (این کار، در صفحه ۱۵۶ مستحب و در صفحه ۱۷۰ واجب دانسته شده است). او با الغاء خصوصیت از مجامعت، این حکم را در تمتعات جنسی دیگر جاری می‌سازد (ص ۱۵۱). علیرضا اعرافی در ادامه با بررسی احتمالات سه‌گانه درباره مفاد

آیات ۵۸ و ۵۹ سوره نور، به این نتیجه رسیده که مستحب است والدین به کودکان نابالغ خود آموزش دهند تا هنگام وارد شدن بر آنها، اجازه بگیرند (ص ۱۵۲-۱۵۶). نویسنده در بحث جداسازی بستر خواب فرزندان، پس از بررسی سه دسته از روایات، بر والدین واجب می‌داند که بستر خواب فرزندان دختر و پسر را از ده‌سالگی جدا سازند (ص ۱۶۱-۱۷۱).

واجب بودن تربیت جسمانی

علیرضا اعرافی تربیت جسمانی را به فراهم کردن زمینه‌های رشد جسمانی و تأمین نیازهای طبیعی و مادی فرزند تعریف می‌کند. او با تمسک به چهار دلیل حضانت فرزند را بر والدین واجب می‌داند: ۱. آیه ۶ سوره طلاق، ۲. روایات بیان‌کننده مراحل تأدیب، ۳. روایات مربوط به حضانت، ۴. عقل و سیره عقلا. او در ادامه با تبیین قلمرو حضانت، آن را واجب کفایی معرفی می‌کند و در اجرای آن، مباشرت را لازم نمی‌داند (ص ۱۷۶-۱۹۱).

وجوب نفقه فرزندان بر پدر

اعرافی پس از بررسی ادله واجب بودن نفقه بر پدر، با ناتمام خواندن آیات قرآن برای اثبات این حکم، به روایات و سیره عقلا استناد کرده، پرداخت نفقه را بر پدر واجب می‌شمارد. او در ادامه، گستره تأمین هزینه‌ها، محدوده زمانی مسئولیت تأمین هزینه‌های زندگی و قلمرو مفهوم ولد را بررسی کرده است (ص ۱۹۳-۲۰۰).

استحباب رضاع بر مادر

به گفته نویسنده، در فقه شیعه شیردادن مادر به فرزند واجب نیست؛ از این رو وی ادله دیگر را بر استحبابی بودن رضاع حمل کرده، معتقد است، حتی نوشانیدن آغوز هم لازم نیست. وظیفه پدر درباره رضاع، تقدم مادر در ارضاع و استحقاق اخذ اجرت برای مادر از دیگر مسائل مطرح شده در فصل آخر کتاب است (ص ۲۰۱-۲۰۵).